

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko prof. dr. Dainiaus Žalimo kalba 2017 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Seimo iškilmingame posėdyje, skirtame Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25-mečiui paminėti

Gerbiamasis Seimo Pirmininke Viktorai Pranckieti,
Gerbiamasis atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos Respublikos vadove Vytautai Landsbergi,
Gerbiami Seimo nariai, Kovo 11-osios Akto signatarai,
Gerbiami iškilmingo Seimo posėdžio svečiai,
Ponios ir ponai,

Prieš daugiau kaip 150 metų 16-asis Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Abraomas Linkolnas apie tuo metu aštuntą dešimtį metų gyvavusią Konstituciją sakė: „Nesikiškite į Konstituciją. Turi būti išsaugota tai, kas yra vienintelis mūsų laisvių garantas.“

Šiandien, nors mūsų Konstitucija mini tik 25-erių metų sukaktį, galime pasidžiaugti, kad tai yra ir ilgiausiai galiojanti, ir stabiliausia Lietuvos Respublikos Konstitucija. Toliau vėl turiu sakyti „nors“: nors Konstitucija skaičiuoja 25-erius gyvavimo metus, ji jungia šimtmetes konstitucines tradicijas su dabarties reikalavimais. Neatsitiktinai Konstitucijos preambulėje referuojama į daugelį amžių siekiančią Lietuvos istoriją, šimtmečių kovą dėl laisvės ir nepriklausomybės, Lietuvos Statutais ir Konstitucijomis grindžiamus valstybės teisinius pamatus.

Išties mūsų konstitucinių tradicijų, įtvirtintų Konstitucijoje, ištakas galima atsekti iš įstatymų kodifikavimo pradžią žyminčio 1529 m. Pirmojo Lietuvos Statuto. Šios tradicijos glūdi 1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos Konstitucijoje. Vėliau jos atgaivintos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akte, pirmojoje demokratinėje 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje ir okupacijos metais priimtoje 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracijoje. Šias tradicijas taip pat išreiškia 1990 m. kovo 11 d. Aktas „Dėl Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo“.

Taigi mūsų konstitucionalizmo tradicija yra glaudžiai susijusi su kova dėl Laisvės, kuri suprantama kaip Tautos ir kiekvieno asmens teisė pasirinkti ir būti atsakingiems už savo likimą. Mūsų patirtis liudija, kad be Laisvės negali būti Demokratijos, žmogaus teisių ir teisės viršenybės. Šios vertybės ir konstitucionalizmo tradicijos, glūdinčios mūsų istorijoje, yra ta priežastis, dėl kurios taip branginame šią savo Konstituciją.

Ponios ir ponai,

neabejotinai mūsų Konstitucija – politinio kompromiso, pirmiausia tarp parlamentinės ir prezidentinės respublikos šalininkų, rezultatas. Pasak vieno iš Konstitucijos rengėjų, pirmojo Konstitucinio Teismo pirmininko prof. Juozo Žilio, „kompromisai buvo neišvengiami brandinant išmintingų politinių sprendimų prielaidas“. Taigi mūsų Konstituciją drąsiai galima vadinti visuomenės sutartimi, kaip ne kartą pažymėta Konstitucinio Teismo, mūsų visų demokratiškai

prisiimtu įsipareigojimu dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti.

Suprantama, tai, kad Konstitucijos kūrėjams pavyko rasti išmintingus kompromisus, yra viena iš šiandieninės Konstitucijos stabilumo priežasčių. Kita jos stabilumo priežastis – pirmą kartą Lietuvos istorijoje pagal šią Konstituciją įsteigtas Konstitucinis Teismas – nepriklausoma teisminė institucija, garantuojanti Konstitucijos viršenybę ir turinti išimtinis įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, t. y. formuoti oficialiąją konstitucinę doktriną. Beje, Konstitucinio Teismo steigimas taip pat glaudžiai susijęs su Laisvės idėja, nes siekis įsteigti konstitucinį teismą buvo išreikštas dar Atgimimo metais Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime.

Konstitucinio Teismo veiklos dėka Konstitucija, kaip teisinė realybė, suprantama kaip neatskiriama akto, įvardyto Konstitucija, ir jos tekstą aiškinančios oficialiosios konstitucinės doktrinos, suformuotos Konstitucinio Teismo aktuose, jungtis. 24-eri Konstitucinio Teismo gyvavimo metai rodo, kiek galima padaryti atskleidžiant giluminį Konstitucijos potencialą, nekeičiant jos teksto, kartu pritaikant ją prie naujų socialinio gyvenimo pokyčių, taigi užtikrinant Konstitucijos gyvybingumą. Antai Konstitucinis Teismas išplėtojo prigimtinių žmogaus teisių sampratą ir nusprendė dėl mirties bausmės nekonstitucingumo, atskleidė Konstitucijoje įtvirtintą Lietuvos valstybės vakarietišką geopolitinę orientaciją, išaiškino parlamentinės respublikos veikimo principus. Konstitucinis Teismas išplėtojo teisinės valstybės koncepciją, kuri pagrįsta teisės viršenybe, taip pat pagarba tarptautinei teisei kaip konstitucine tradicija, pagal kurią tarptautiniai ir europiniai žmogaus teisių standartai laikytini minimaliais konstituciniais standartais. Konstitucinis Teismas suformavo plačią lygiateisiškumo doktriną ir nediskriminacinę šeimos sampratą, konstitucinį valdžių padalijimo principą, konstitucinį valstybės pasaulietiškumo principą. Taip pat Konstitucinis Teismas atskleidė Konstitucijos pataisų konstitucingumo doktriną, pagal kurią Konstitucija negali būti keičiama bet kokia tvarka ir negali būti priimtos bet kokio turinio konstitucinės pataisos.

Tačiau Konstitucinis Teismas negali išspręsti politinių klausimų ir priimti sprendimų, kuriems reikalinga politinė valia. Tokiu pavyzdžiu gali būti daugybinės pilietybės klausimas, kurį Konstitucinis Teismas aiškino jau ne vieną kartą ir ne kartą pabrėžė, kad, norint pakeisti beveik šimtametę konstitucinę tradiciją dėl daugybinės pilietybės ribojimo, yra būtinas atitinkamas referendumu priimtas sprendimas. Tačiau kaip konkrečiai suformuluoti tokiam referendumui teiktiną klausimą – politikų atsakomybės reikalas. Turiu apgailestauti, kad vis dar yra apsimetančių, kad nesupranta tokių Konstitucinio Teismo aktų turinio. Tai neprisideda prie teisinės ir politinės kultūros lygio.

Kaip ten bebūtų, vis dėlto dar viena mūsų Konstitucijos stabilumo priežastis – drįsčiau teigti, yra būtent gana aukšta mūsų šalies politinė ir teisinė kultūra, paprastai netoleruojanti pavojingų žaidimų su Konstitucija. Galime džiaugtis, kad Konstitucija buvo keičiama tik tiek, kiek buvo būtina,

ir dauguma šių pakeitimų susiję su Lietuvos naryste Europos Sąjungoje. Tad Konstitucija nevirto kokios nors politinės valdžios ar kokio nors politinio lyderio spaudimo ir jo valdžios įtvirtinimo įrankiu, kaip yra atsitikę kai kuriose posovietinėse valstybėse.

Tačiau turiu apgailestauti, kad viena būtina mūsų Konstitucijos pataisa niekaip neprasiskina kelio. Šiais metais Seime, deja, žlugo mėginimas Lietuvoje įvesti individualų konstitucinį skundą, kuris galėjo suteikti teisę kiekvienam šalies piliečiui tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą. Dalies Seimo narių abejingumas, atmestinas požiūris į paties Seimo patvirtintos Vyriausybės programos nuostatą, kuria įsipareigota įtvirtinti „kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisę kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“, lėmė, kad nevykdomas šis seniai politikų duotas pažadas rinkėjams. Lietuva ir toliau lieka viena iš kelių paskutinių Europos valstybių, kuriose veikia konstituciniai teismai, tačiau jų piliečiai neturi teisės tiesiogiai kreiptis į šiuos teismus. Nesinorėtų tikėti, kad politikai mano, jog mūsų piliečiai yra prastesni už senųjų Europos demokratinių valstybių, taip pat Lietuvos kaimynių – Latvijos ir Lenkijos ar, be kita ko, konstitucinę teismų sistemos reformą vykdančios Ukrainos, kurioje šiais metais įvestas konstitucinio skundo institutas, piliečius.

Ponios ir ponai,

baigdamas noriu pasiremti Ohajo universiteto Filosofijos fakulteto profesoriaus emerito Algio Mickūno pamąstymais teisinės valstybės tema: graikų filosofas Sokratas apsisprendė mirti, užuot atsisakęs teisės ieškoti tiesos ir teisingumo, užuot pamynęs laisvę abejoti žynių, šamanų ir savo paties teiginiais, nes jautė asmeninę atsakomybę ir to paties reikalavo iš kitų. Būdamas basas, jis pageidavo ne batų, bet garantijos, kad visi turės lygias teises viešai pasakyti, ką mano, jausdami atsakomybę už savo teiginius ir veiksmus, be išlygų pripažindami savo klaidas ir trūkumus.

Šiandieninė mūsų Konstitucija garantuoja laisvę ieškoti, kritikuoti ir klysti, tačiau nepamirštant ir savo atsakomybės. Nes Konstitucija – tai ne tik laisvė, bet ir moralinis bei teisinis įsipareigojimas nelikti abejingiems, kai šiurkščiai pažeidžiama teisės viršenybė, tarptautinė teisė, paminamos žmogaus teisės ir demokratijos, kitos konstitucinės vertybės, taip pat įsipareigojimas palaikyti tuos, kurie šias vertybes gina tiek mūsų šalyje, tiek ES Rytų Partnerystės ir kitose valstybėse.

Mūsų šalies istorija, taip pat Konstitucijos parengimo ir priėmimo aplinkybės rodo, kad grėsmės akivaizdoje sugebame susivienyti ir drąsiai ginti amžinąsias konstitucines vertybes: valstybės nepriklausomybę, demokratiją ir prigimtines žmogaus teises. Todėl neabejoju, kad mūsų bendromis pastangomis saugoma Konstitucija gins mus dar ne vieną dešimtmetį, norėčiau tikėti, kad ir šimtmetį...

Sveikinu visus mus su Lietuvos Respublikos Konstitucijos gimtadieniu!